

Aldona Zawajska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

DYSKURSY POLITYKI ROLNO-ŻYWNOŚCIOWEJ W UNII EUROPEJSKIEJ

AGRO-FOOD POLICY DISCOURSES IN THE EUROPEAN UNION

Słowa kluczowe: polityka rolna i żywnościowa, dyskurs, Unia Europejska

Key words: agricultural and food policy, discourse, European Union

Synopsis. Przedstawiono dwa współistniejące dyskursy, które przez swoją dominację wpłynęły na kształtowanie polityki rolno-żywnościowej w krajach UE: dyskurs wolności handlowej (reprezentowany przez światopogląd chrematystyki) oraz dyskurs wielofunkcyjności (bazujący na koncepcji rządomyślności). Jako spójną alternatywę dla nich ukazano dyskurs agroekologii (ekosystemowy).

Wstęp

„Idee głoszone przez ekonomistów oraz myślicieli politycznych, bez względu na to, czy są słuszne, czy błędne, mają większą siłę, niż się powszechnie przypuszcza. W rzeczywistości to one właśnie rządzą światem. Jestem przekonany, że wpływy tych, co bronią swych interesów i przywilejów, ocenia się zbyt wysoko w porównaniu ze stopniowym oddziaływaniem idei. Oczywiście nie chodzi o skutki natychmiastowe, ale takie, które dadzą się odczuć dopiero po upływie pewnego czasu. Toteż idee, które urzędnicy i politycy, a nawet agitatorzy, stosują do bieżących wydarzeń, zazwyczaj nie należą do najnowszych. Ale prędzej czy później właśnie idee, a nie interesy i przywileje, stają się groźnym orężem dobrej lub złej sprawy” [Keynes 1936].

Cytat z „Ogólnej teorii zatrudnienia, procentu i pieniądza” sugeruje, że idee myślicieli ekonomicznych i politycznych obok interesów zawsze mają wpływ na to, jak rozumiemy politykę gospodarczą i jak ją projektujemy. Większość głównych debat politycznych prowadzonych w ostatnich trzech dekadach koncentrowało się wokół jednego zasadniczego problemu, mianowicie: efektywności gospodarki rynkowej oraz właściwych relacji pomiędzy rynkiem a państwem. Dotyczy to również gospodarki rolno-żywnościowej. Należy jednak przyznać, że wyłącznie doświadczenie może wykazać, w jakiej mierze wspólna wola, ucieleśniona w polityce państwa lub instytucji międzynarodowych, powinna być skierowana na kształtowanie sektora rolnożywnościowego.

System rolnożywnościowy w Unii Europejskiej (UE), podobnie jak na całym świecie, nękają powtarzające się kryzysy, które przyjmują wielorakie oblicza i skutkują różnymi reakcjami rządów i instytucji zarządzających polityką UE. Na ogół uważa się, że rozwiązanie problemów związanych z tymi kryzysami wymaga skupienia uwagi na takich kwestiach, jak: produktywność w rolnictwie, konkurencyjność na rynkach rolnych, bezpieczeństwo żywnościowe i żywieniowe, troska o środowisko naturalne i rozwój obszarów wiejskich. Wymienione sprawy postrzega się zwykle jako leżące w centrum dominujących tematów politycznych.

Przyglądając się bliżej rosnącej złożoności dziedziny unijnych polityk rolno-żywnościowych, zwłaszcza z perspektywy kulturowej¹, wyłania się zupełnie inny, niż powszechnie widziany obraz. Jej areną w ostatnich latach wstrząsały niepożądane zjawiska, które za Schneiderem i innymi [1998] można określić jako „wyobrażalne zaskoczenia” (*imaginable surprises*), czyli takie niespodziewane zdarzenia lub procesy, które często są antycypowane (przewidywane) przez kilku lub nawet większość obserwatorów, ale oderwane od oczekiwań jakiejś zdefiniowanej wspólnoty (np. z powodu braku przez nią wiedzy i informacji). Uproszczeniem byłoby zakładać, że taka sytuacja wiąże się jedynie z ewentualnym kryzysem sektora gospodarczego. W związku z tym można przyjąć hipotezę,

¹ Według Czernego [2005] w zakres kultury wchodzi, m.in.: poglądy i światopogląd, osobiste przekonania, obyczajowość, wierzenia, zwyczaje i nawyki.

że to nie rolnictwo, ani obszary wiejskie są w kryzysie, a społeczna wizja roli rolnictwa i wsi. Inaczej ujmując, ostatnie kryzysy rolno-żywnościowe można postrzegać jako kryzysy tożsamości. Odzwierciedleniem tego jest współistnienie w domenie polityki różnych punktów widzenia i działań, które próbuje się narzucić przy tworzeniu określonej wizji systemu rolno-żywnościowego. Przy każdej z nich następuje konfrontacja idei i walka o wprowadzenie takich instrumentów polityki, które w danej chwili i przypadku ocenia się jako wygodne lub pożądane do osiągnięcia określonego celu.

Według van Dijka [1993], jednym z głównych społecznych zasobów, na których bazuje władza i dominacja, jest uprzywilejowany dostęp do dyskursu i komunikacji, zaś funkcją dominującego dyskursu jest tworzenie konsensu, akceptacji i legitymizacji dominacji. Nowoczesna i efektywna władza opiera się na elementach symbolicznych: poznawczych, mentalnych i językowych; sprawowana jest za pomocą perswazji, manipulacji i dysymulacji, by zmienić umysły innych na rzecz wizji świata prezentowanej przez daną grupę, zgodnie z jej interesem. Dyskurs polityczny jest metodą podejmowania decyzji w demokracji, natomiast gra dyskursów (walka o uprawomocnienie pewnych wersji rzeczywistości) – podstawą zmian społecznych.

Obecne położenie europejskiego rolnictwa oraz ludności wiejskiej wydaje się być konsekwencją współistnienia w polityce rolnej i rozwoju wsi dwóch dominujących dyskursów odnoszących się odpowiednio do wolności handlowej (*free-tradism*) oraz wielofunkcyjności, a także mniej wpływowego dyskursu agroekologii.

Cel, metodyka i źródła badań

Celem artykułu jest przedstawienie i analiza dominujących dyskursów na temat polityki rolno-żywnościowej w UE, m.in. analiza ewolucji semantycznego i politycznego paradygmatu tej polityki.

Popper [1950] oraz Zuckerman [1988] argumentowali, że nauka dotyczy krytycznej refleksji i empirycznych metod obserwacji. Krytyczna analiza dyskursu jest dość mało popularną w Polsce metodą badania zjawisk komunikacyjnych [Jabłońska 2006].

Sam dyskurs pojmowany jako dyskusja (polemiczny dialog) jest wymianą zdań na określony temat, której celem jest przedstawienie różnych poglądów reprezentowanych przez rozmówców, skonfrontowanie ich i znalezienie wspólnego, ogólnie przyjmowanego za słuszne stanowiska [Witkowska 2004]. Termin dyskurs jest przez użytkowników języka polskiego używany jako blisko-znacznik rozmowy, dyskusji, sporu [Kopaliński 1968, Markowski, Pawelec 2002].

W literaturze przedmiotu spotkać można mnogość prób szerszego zdefiniowania tego pojęcia. W wielu przypadkach dyskurs jest kategorią nieredukowalną, którą trudno sprowadzić do znanych nam pojęć. Koncepcja dyskursu zastosowana w pracy jest zbliżona do koncepcji Foucaulta [1977] i dotyczy historycznie określonych systemów wypowiedzi, czyli tego: co, kto i kiedy mówi lub myśli oraz jaki posiada zakres władzy. Pojęcie to obejmuje politykę, ekonomię, stosunki społeczne, konfiguracje władzy, a także same znaczenia [Dominiak 2004]. U Foucaulta dyskurs nie jest wyłącznie zbiorem stwierdzeń na dany temat, ale praktyką – produkcją stwierdzeń oraz ich dyskursywnych i materialnych efektów. Dyskurs powstaje na bazie wspólnych dla danego społeczeństwa założeń światopoglądowych, przesądów, stereotypów, które odnoszą się do określonych rzeczy, zjawisk i czy idei oraz wyrażają aktualny stosunek do nich [Foucault 1977].

Źródło danych do analizy stanowiły wypowiedzi i stanowiska decydentów unijnej polityki rolno-żywnościowej (zawarte w oficjalnych dokumentach oraz informacjach prasowych), teksty przepisów prawnych, oficjalne raporty oraz literatura przedmiotu. Wyniki analizy przedstawiono syntetycznie, stosując technikę opisową i tabelaryczną.

Analiza dyskursów

Dyskurs wolności handlowej (*free-tradism*) jest szczególnie wpływowy i długi w domenie europejskiej polityki rolno-żywnościowej. Doktryna wolnego handlu sięga epoki oświecenia, a jednocześnie początków dyscypliny ekonomii, czyli drugiej połowy XVIII w., kiedy rewolucja przemysłowa (industrializacja) ogarnęła część Europy, zwłaszcza Anglię i Francję. Adam Smith w „Badaniach nad naturą i przyczynami bogactwa narodów” wskazywał, że każdy kraj specjalizując się w produkcji określonych dóbr odniesie korzyści ze swobodnej wymiany międzynarodowej, a interwencjonizm państwowy, w tym protekcjonizm, a także ograniczanie swobodnego przepływu pracy, ziemi i kapitału szkodzą gospodarce narodowej [Smith 2007]. Zasady te nadal pozostają podstawą współczesnego dyskursu wolności handlowej.

W dyskursie tym przyjmuje się, że dzięki bardziej swobodnej wymianie i rynkowi następuje poprawa przewagi komparatywnej regionów i efektywna alokacja produktów rolnych. W neoliberalnej wersji promowane są innowacje (nauka i technologia), które są czynnikiem sprawczym wzrostu i rozwoju gospodarczego. Świadomość troski o środowisko naturalne, zdrowie ludności i bezpieczeństwo żywnościowe – pojawia się dopiero po osiągnięciu minimalnego poziomu rozwoju. Stąd, żądania społeczne wobec nich będą artykułowane stopniowo wraz z modernizacją rolnictwa. Wymienia się dwie zasadnicze fale takiej modernizacji: zieloną rewolucję lat 60. XX w. oraz obecną rewolucję biotechnologiczną. Według zwolenników tego dyskursu, mimo ogromnego postępu w systemie rolno-żywnościowym, osiągniętemu dzięki powyższym innowacjom, wspólna polityka rolna (WPR) nadal w większości ma charakter interwencjonistyczny. Obciąża ona kieszenie konsumentów i podatników oraz poważnie szkodzi gospodarkom biednych krajów przez kreowanie nadwyżek podaży dumpingowanych produktów rolno-żywnościowych, a w konsekwencji wypieranie tych krajów z rynku światowego. Subwencje i dotacje powodują zniekształcenia cen na rynkach rolnych i żywnościowych, prowadząc do nieefektywnej alokacji zasobów.

Należy jednak przyznać, że w ostatnich latach w UE następuje reorientacja myśli ekonomicznej leżącej u podstaw reform polityki rolnej i żywnościowej, jak też zmiana jej kierunku od interwencyjnego podejścia keynesowskiego ku racjonalizmowi ekonomicznemu, czyli ekonomii ortodoksyjnej, filozofii rynkowej bazującej na teoretycznym modelowaniu równowagi ogólnej.

Debiut wielofunkcyjności jako dyskursu politycznego miał miejsce na Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 r. w formie Agendy 21, czyli programu dotyczącego zrównoważonego rozwoju ludzkości i ochrony zasobów środowiska naturalnego. Wówczas, po raz pierwszy zadeklarowano konieczność uwzględnienia wielofunkcyjnego charakteru rolnictwa, jako celu politycznego zmierzającego do zrównoważonego rozwoju [United Nations... 1992].

W Europie ideę wielofunkcyjnego rolnictwa, jako część agendy politycznej zaakceptowano w 1996 r. podczas konferencji w irlandzkim Cork, na której zarysowano podstawy przyszłej polityki rozwoju unijnych obszarów wiejskich [Rural Europe 1996]. Następnym były liczne dokumenty Komisji Europejskiej, diagnozujące relacje rolnictwa ze środowiskiem naturalnym, w których podkreślano, że wywiera ono, zarówno pozytywne, jak i szkodliwe skutki [Council strategy... 1998]. Obecnie, dyskurs wielofunkcyjności w domenie polityki rolno-żywnościowej jest niezwykle szeroko rozpowszechniony i popularny.

Zgodnie z dyskursem wielofunkcyjności [López-i-Gelats, Tábara 2009, Cairo i in. 2009], rosnąca troska o bezpieczeństwo żywnościowe oraz powodzenie koncepcji rolnictwa ekologicznego i sprawiedliwego handlu dowodzą, że jest możliwe dążenie do rozwoju zrównoważonego przez modernizację ekologiczną². Do spełnienia wymogów rozwoju zrównoważonego możliwe jest połączone wykorzystanie istniejących instytucji: demokratycznych rządów, rynku i współczesnej nauki. Ze względu na to, że ceny odzwierciedlają jedynie monofunkcyjne rolnictwo, istnieje potrzeba interwencji rządowej, by wspierać rolników, chronić ich przed skutkami liberalizacji rynków rolnych, rekompensować im efekty zewnętrzne oraz docenić alternatywne funkcje działalności rolniczej. Adwokat koncepcji, były komisarz unijny ds. rolnictwa, uzasadniał dopłaty dla rolników następująco: „to nie są przede wszystkim subsydia, a wynagrodzenie za usługi, które europejscy rolnicy świadczyli do tej pory za darmo” [Fischler 1998].

Jednym z istotnych aspektów tego dyskursu jest rekonceptualizacja zewnętrznej przyrody w kategoriach ekosystemu. Przyroda, która niegdyś oznaczała niezależną przestrzeń dokładnie oddzieloną od tego, co społeczne, obdarzoną mocą niezależnego działania i kierowaną autonomicznymi prawami, w coraz większym stopniu staje się środowiskiem systemu gospodarczego.

Agroekologia (ekologia rolnicza) została scharakteryzowana przez rosyjskiego specjalistę nauk rolniczych Bensina [1938] jako: „podstawowa nauka o konserwacji gleby”, która zajmuje się poszukiwaniem praktyk rolniczych zgodnych ze środowiskiem i specyficzną kulturą rolną danego regionu. O problemie agroekologii zaczęto głośno wypowiadać się w latach 60. XX w. w odzewie na politykę subsydiowania energii w USA, które dało podstawy rozwojowi nowoczesnego, industrialnego rolnictwa, tworzącego jednak bardzo niestabilny system [Odum 1967, Modison 1997]. W tej samej i następnej dekadzie w dyskurs zaangażowano ruch environmentalistyczny, zwracający uwagę na powszechne zjawisko degradacji środowiska i przyrody. Przykładowo, Rachel Carson [1962] w słynnej książce „Cicha wiosna” przedstawiła negatywne skutki stosowania pestycydów

² Modernizacja ekologiczna oznacza współpracę ekonomiczno-ekologiczną [Piotrowska 2008].

w rolnictwie, a w innej prominentnej książce „Granice wzrostu” Meadows i inni [1992] podważali przekonanie o racjonalności dotychczasowego typu rozwoju gospodarczego, wskazując m.in. na: problemy granic surowcowych, wyżywienia ludności oraz zanieczyszczenia środowiska.

Według rzeczników dyskursu agroekologicznego, nieskuteczne w praktyce inicjatywy zwolenników environmentalizmu³, rodząca się od 1973 r. świadomość niedoboru energii, niepowodzenia „zielonej rewolucji”, zagrożenia ze strony upraw roślin genetycznie modyfikowanych, a zwłaszcza ostatni globalny kryzys żywnościowy dobitnie dowodzą, że współczesnej nauce i instytucjom brakuje zdolności do stawienia czoła obecnym wyzwaniom gospodarki rolno-żywnościowej. W związku z tym, różne dyscypliny naukowe oraz instytucje powinny zaangażować się w rozwiązywanie zaistniałych problemów. Agroekologia wyłoniła się z interdyscyplinarnych badań w zakresie zrównoważonych systemów rolniczych [Altieri 1998], jednak z powodu ewidentnie negatywnych skutków społecznych wywołanych zmianami w systemie rolno-żywnościowym wkrótce przekształciła się w ruch społeczny, mający na celu promocję kompetentnych strategii rozwoju obszarów wiejskich.

Krąg dyskursu agroekologii sprzeciwia się wielkiemu biznesowi i „baronom rolnym” (stojącym, według niego, za agendą polityczną WTO i WPR), opowiadając się jednocześnie za prawami małych i średnich producentów rolnych, robotników rolnych oraz lokalnej ludności do stanowienia ich własnej polityki rolnej i żywnościowej, zgodnej ze specyfiką kulturą i przyrodniczą oraz potrzebami lokalnej społeczności. Dyskurs ten jest w zdecydowanej opozycji do polityki rolno-żywnościowej, będącej rezultatem uniwersalnej globalizacji neoliberalizmu.

Tabela 1. Charakterystyka dyskursu wolności handlowej, wielofunkcyjności i agroekologii

Główne pojęcia (narzędzia teoretyczne)	Światopogląd	Koncepcja natury	Zasady organizacji społecznej	Strategia radzenia z zaskoczeniem
Wolność handlowa (free tradism)				
Wolny handel Neoliberalizm Wzrost gospodarczy Nowoczesne rolnictwo	chrematystyka	solidna (zdolna w nieskończoność zapewnić zrównoważoną aktywność ludzką)	rynek	internalizacja efektów zewnętrznych
Wielofunkcyjność				
Zrównoważony rozwój Wielofunkcyjność Modernizacja ekologiczna Rolnictwo ekologiczne Bezpieczna żywność Sprawiedliwy handel	rządomyślność ^a	zależna od ekspertów	zarządzanie	dostosowanie instytucji
Agroekologia				
Agroekologia Zrównoważenie Niezależność żywnościowa Dług ekologiczny Reformy agrarne Prawa rolników Solidarna gospodarka Rolnictwo obywatelskie	ekosystemowy	krucha	różnorodność (kulturalna, naturalna) kolektywne działanie	zasada ostrożności

^a Rządomyślność (*governmentality*) definiowana jako instytucje, procedury, analizy i refleksje, kalkulacje i taktyki, pozwalające sprawować władzę, której zasadniczym przedmiotem jest populacja, najważniejszą postacią wiedzy – ekonomia polityczna, zasadniczym zaś narzędziem technicznym — urzędzenia bezpieczeństwa [Foucault 2000].

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeglądu literatury.

³ Environmentalizm (ekopolityka reformistyczna) prezentuje propozycję naprawy złego stanu rzeczy w zgodzie z zastanym ładem polityczno-społeczno-gospodarczym [Eckersley 1992], w przeciwieństwie do bardziej radykalnego ekologizmu, który propaguje tezę, że to struktury polityczne, ekonomiczne i społeczne są źródłem kryzysu środowiska naturalnego i należy je podważyć lub zmienić [Peterson 1996].

Wyodrębnione dyskursy, zestawione w tabeli 1, pokazują, że różni aktorzy w odmienny sposób mogą rozumieć i kształtować politykę rolno-żywnościową, w zależności od ich specyficznych światopoglądów i interesów oraz koncepcji natury.

W dyskurs polityki rolno-żywnościowej UE, obok innych interesariuszy, zaangażowani są również wiodący europejscy ekonomiści rolnictwa, którzy dali temu wyraz w deklaracji zatytułowanej „Wspólna Polityka Rolna dla Europejskich Dóbr Publicznych” [2009]. Ich zdaniem: (i) generalnie dobrze funkcjonujące rynki, a nie interwencja państwowa, są najlepszym sposobem osiągnięcia zorientowanego na popyt, innowacyjnego i konkurencyjnego sektora rolnego, (ii) zabezpieczenie podaży żywności nie jest w UE obecnie zagrożone, (iii) subsydia rolne nie są skutecznym narzędziem polityki społecznej (redystrybucji dochodów). Przyszła rola WPR powinna polegać na oferowaniu rolnikom właściwych zachęt do dostarczania dóbr publicznych, oczekiwanych przez społeczeństwo, szczególnie w dziedzinie środowiska. „Tylko wtedy, kiedy WPR będzie skutecznie pomagać promować interesy społeczeństwa, będzie miała uzasadnienie w oczach obywateli (...). UE powinna być tylko zaangażowana w finansowanie i regulowanie sektora w takim stopniu, w jakim służy szerszym celom, a w szczególności, kiedy efekty polityk rolnych przekraczają granice krajowe”. Przekonanie to zapisuje się w utylitarną myśl Benthama, że rząd powinien promować zwiększenie dobra (korzyści) dla większej liczby ludności (ogółu społeczeństwa) i w określonych okolicznościach ingerować w gospodarkę.

Podsumowanie

Publiczne debaty polityczne pozostają często w tyle w odkrywaniu trafnego sposobu zajmowania się zmieniającymi się strukturami instytucjonalnymi, bądź rodzącymi się problemami. W związku z tym, zauważa się stałą potrzebę tworzenia nowych pojęć i koncepcji semantycznych, by być w stanie zidentyfikować, opisać, rekonstruować i oceniać problemy społeczne. Wytwarzanie nowych form wiedzy oraz wynajdowanie nowych pojęć przyczynia się do „rządzenia” nowymi dziedzinami regulacji i interwencji.

Ujmując wspólną politykę rolną UE retrospekcyjnie, jej wprowadzeniu w 1957 r. przyświecały dwa podstawowe cele: zniesienie wewnętrznych barier w handlu produktami rolnymi oraz przezwyciężenie problemów strukturalnych w sektorze rolnictwa, które objawiały się głównie niską produktywnością ziemi i pracy. Bezpośrednio powiązana z tymi problemami była troska o dostateczną podaż produktów rolnych w Europie oraz rosnący dysparytet między dochodami w rolnictwie i innych sektorach gospodarki. Publiczny dyskurs dotyczący polityki rolno-żywnościowej charakteryzował się wówczas dwiema konkurencyjnymi semantykami: potencjalne korzyści z integracji oraz zasłużony udział rolników w efektach wzrostu gospodarczego. Od lat 60. XX w., dyskurs zdominowany był przez retorykę sprawiedliwości (z naciskiem na ekonomiczne i społeczne konsekwencje spadających dochodów rolniczych), jako środka rozwiązania problemu rolnego. Pod koniec lat 80. XX w. nastąpiło przesunięcie od paradygmatu sprawiedliwości ku paradygmatowi zrównoważenia, który podkreśla wspólne korzyści rolników i obywateli z dostarczania społeczeństwu dóbr publicznych przez rolnictwo i wieś. W paradygmacie tym polityka rozwoju obszarów wiejskich stopniowo zastępuje sektorową politykę rolną.

Oba współcześnie dominujące w UE dyskursy przyjęły etnocentryczną⁴ postawę, skłonność do postrzegania świata, przez pryzmat własnych norm i wartości, która sugeruje, że doświadczenie europejskie jest szczytem osiągnięć społecznych i modelem, który powinien być zaadaptowany na szerszą skalę. Dodatkowo, ekspansja procesów globalizacji promuje wizję świata jako zbioru ponadnarodowych podmiotów w strukturze coraz bardziej współzależnych stosunków gospodarczych, społecznych i politycznych będących pod kontrolą rynków globalnych. Neoliberalna interpretacja postępu społecznego sankcjonuje instytucje i procesy globalne, jako jedyną możliwą drogę przeciwdziałania kryzysom (żywnościowym, ekologicznym, klimatycznym).

Przeciwwagą do tego stanowi dyskurs agroekologii, przeciwstawiający się homogenicznym tendencjom neoliberalnej modernizacji globalnej oraz promujący dążenie do zrównoważonego sposobu życia na bazie wewnętrznego potencjału różnorodności lokalnych agrosystemów.

⁴ Etnocentryzm według Sumnera [1906] jest to sposób widzenia, w którym grupa własna stanowi centrum świata, a wszystko dookoła jest oceniane i klasyfikowane w odniesieniu do niej.

Literatura

- Altieri M.A.** 1998: Agroecology. The science of sustainable agriculture. Westview Press, UK.
- Bensin B.** 1938: Agroecology as a basic science of soil conservation. *Soil Conservation*, nr 152, s. 138-141.
- Cairol D., Coudel E., Knickel K., Caron P., Kröger M.** 2009: Multifunctionality of agriculture and rural areas as reflected in policies: The importance and relevance of the territorial view. *Journal of Environmental Policy & Planning*, vol. 1(4), s. 269-289.
- Carson R.** 1962: Silent spring. Houghton Mifflin Co., Boston.
- Commission of the European Communities. 1998: (CEC) Council strategy on environmental integration and sustainable development in the common agricultural policy established by the agricultural council, Brussels.
- Czerny J.** 2005: Aksjologiczne podstawy współczesnej pedagogiki. Inter-Media V, Katowice.
- Dominiak L.** 2004: Dyskurs Michela Foucaulta. Centrum i tajemnica. *Dialogi Polityczne*, nr 3-4, s. 43-49.
- Eckersley R.** 1992: Environmentalism and political theory: Towards an ecocentric approach. UCL Press, London.
- European Conference on Rural Development. 1996: (ECDR) Rural Europe – future perspectives. Cork, 7-9 listopada.
- Fischler F.** 1998: Future of the European agricultural policy. Wykład na Uniwersytecie Wageningen, Holandia, 16 kwietnia 1998.
- Foucault M.** 1977: Archeologia wiedzy. PIW, Warszawa.
- Foucault M.** 2000: Filozofia, historia, polityka. PWN, Warszawa-Wrocław.
- Jabłońska B.** 2006: Krytyczna analiza dyskursu: refleksje teoretyczno-metodologiczne. *Przeгляд Socjologii Jakościowej*, t. II, nr 1, s. 53-67.
- Keynes J.M.** 1936: The general theory of employment, interest and money. Harcourt Brace, New York.
- Kopaliński W.** 1968: Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych. Wiedza Powszechna, Warszawa.
- López-i-Gelats F., Tábara J.D.** 2009: A cultural journey to the agro-food crisis: Policy Discourses in the EU. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, DOI 10.1007/s10806-009-9214-1.
- Markowski A., Pawelec R.** 2002: Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych. Wilga, Warszawa.
- Meadows D.H., Meadows D.L., Randers J., Behrens W.W.** 1972: The Limits to Growth. Universe Books, New York.
- Modison M.G.** 1997: „Potatoes Made of Oil: Eugene and Howard Odum and the origins and limits of American agroecology. *Environment and History*, nr 3, s. 209-238.
- Odum H.T.** 1967: Energetics of food production. The world food problem. Report of the president's science advisory committee. Panel on world food supply. The White House, Washington, vol. 3, s. 55-94.
- United Nations conference on environment and development. ONZ. 1992: Agenda 21. Rio de Janeiro.
- Peterson M.** 1996: Green Politics. [W:] Theories of international relations (red. S. Burchill, A. Linklater). London.
- Piotrowska P.** 2008: Ochrona środowiska kontra rozwój gospodarczy. Teorie środowiskowe i ich wykorzystanie w polityce gospodarczej. *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 1(31), s. 96-110.
- Popper K.R.** 1950: The Open Society and its Enemies. Princeton University Press, Princeton.
- Schneider S.H., Turner B.L., Garriga H.M.** 1998: Imaginable surprise in global change science. *Journal of Risk Research*, nr 1, s. 165-185.
- Smith A.** 2007: Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów. PWN, Warszawa.
- Van Dijk T.** 1993: Principles of critical discourse analysis. *Discourse and Society*, nr 4(2), s. 249-283.
- Sumner W.** 1906: Folkways. Ginn, Boston.
- Witkowska M.** 2004: Dyslingwistyczna definicja dyskursu. *Dialogi Polityczne*, nr 3-4, s. 141-146.
- Wspólna Polityka Rolna dla Europejskich Dóbr Publicznych. Deklaracja Grupy Wiodących Ekonomistów Rolnictwa. 2009: [reformthecap.eu/pl/Declarationon-CAP-reform/Declaration-on-CAP-reform-Polish].
- Zuckerman H.** 1988: The sociology of science. [W:] Handbook of Sociology (red. N.J. Smelser). Sage Publications, Newbury Park, California, s. 511-574.

Summary

This paper considers three cohabiting discourses in agro-food and rural policy domains in the EU countries. Two of them, i.e. free-tradism (chrematistic approach) and multifunctionality (based on governmentality conception) are dominant and influential in the policy problems definition and implementation. The third one is agroecology discourse (consistent with ecosystemic world view) set up as an alternative approach.

Adres do korespondencji:

dr Aldona Zawojska
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej
ul. Nowoursynowska 166
02-787 Warszawa
tel. (22) 593 40 36
e-mail: aldona_zawojska@sggw.pl